

ЙОРДАН ЙОВКОВ - „ПО ЖИЦАТА“

ПРОБЛЕМЪТ ЗА ЧОВЕШКОТО СТРАДАНИЕ

Йордан Йовков е писател, в чието творчество хуманизмът е основната доминанта в отношението към света. Героите му са изпълнени с нравственост от висок етичен порядък, способни са на жестове, в които прозира изключителна морална мяра. Те са чудаци, но и страдащи хора, носещи болката в себе си и отворени към хоризонта на надеждата. Гунчо от разказа „По жицата“ въплъщава тезата за страданието в екзистенциалния план на живота и със своята бащинска и психологическа драма утвърждава разбирането за изначалната обреченост на човека.

Проблемът за страданието в Йовковата творба е организиран около мотива за незнайната беда и е разгърнат в плана на общото, на универсалното, където доброто и злото си дават драматична среща в съдбовната предопределеност на човешкия живот. Страданието има своя конкретен носител – семейството на Гунчо, тръгнало из голямата равнина да дири бялата лястовица, и своето философско обобщение във финалната реплика на Моканина: „Боже, колко мъка има по тоя свят, Боже!“

Още при първия си досег с Гунчо Петър Моканина разбира, че тоя непознат човек страда, че го гони някаква беда. Разсеяният му поглед излъчва болка, в очите му се четат мъка. И не толкова сиромашията, която личи от всичко, дава знак на овчаря, не и високият му ръст, който странно контрастира на благия му характер. Добротата на тези, които „и на мравята път струват“, винаги върви ръка за ръка със страданието – това е едно утвърдено разбиране в българската народопсихология, което писателят хуманист споделя напълно.

Гунчо е страдалец. Историята ще се различи от объркания разказ на торлака, но нейният смисъл е подсказан от няколко изразителни, типично йовковски детайли. Селянинът измъква нещо, но е явно, че грижа има в очите му. Той гледа напосоки, без да вижда. Съзнателното заостряне на вниманието върху антонимните значения на глаголите „гледам“ и „виждам“ предопределя по-нататъшното развитие на внушението в разказа по посока на вътрешнопсихологическото, неуловимото, тайнственото и загадъчното в човешката природа, онова, което стои под очевидната повърхност на нещата. Стремешът да се проникне в дълбоката и скрита същност на явленията в човешкия живот е ясно изразен. Майката е с отпуснат ръченик, по лицето ѝ е отпечатан жълтият цвят на болката. Младото момиче е със стопена от болестта снага, лицето му е бледо като восък – две метафори, даващи израз на идеята за човешкия живот, който се топи като свещ. Треперещият глас на непознатия отронва: „Не ни траят децата...“

Писателят е натоварил разказа с богато символно значение. Събитието изглежда обикновено – в повествованието се срещат двама непознати и разговарят, но вътрешната обемност на преживяването и скритият драматизъм са невероятни! Според изследователката Искра Панова, когато четем разказите на Елин Пелин, на нас ни иде да кажем „Виж какво става с хората!“, а когато четем разказите на Йовков, се замисляме: „Виж какви били хората!“ Разказът е „разсредоточен“ от центъра към периферията, от основната случка към многозначителните детайли, от идейното към символното внушение. А то гравитира около мотива за бялата лястовица, символ на доброто и надеждата. Едно народно поверие от Казанлъшко, за което Йовков прочита в пресата, е пренесено в познатата обстановка на Добруджа, сред нейните селяни, които писателят така добре познава! Бялата лястовица е четирилистната детелина за Гунчо и неговата болна дъщеря, тя носи илюзорното щастие на надеждата. Птицата лети във високото пространство, където е светлината. Копнежът по нея е опит да се избяга от злото, обсебило Нонка в зловещата форма на змия, ползала по тялото ѝ. Напразен е останал несъзнателният стремеж на момичето да се скрие до един „кръстец“ – християнския символ на спасението. Змията, дяволското начало, е осъществила своето зловещо посегателство върху

човека. Тя се крие по дупките, изпълзва и напада внезапно. Неин съюзник е мракът.

Невероятно трогателен е разказът на Гунчо за заболяването на Нонка. Но този факт се осмисля в поредицата от беди, които са се стоварили върху бащата, разглежда се като закономерно продължение на веригата от страдания. Още преди да се роди Нонка, са им измрели "две-три" деца, още малки. Нея са я гледали като очите си. И няма значение материалното положение на семейството – Гунчо върти дребна търговия с хума, риба и грозде, прехранват се някак си. Бедността, която безспорно е налице, не може да бъде водещ мотив и първопричина за страданието в Йовковите разкази. Както не е водещ и мотивът за презрялото моминство на Нонка. За Гунчо е ясно – сегашните ергени търсят богати моми, но Бог дава късмет всекиму. Злото е връхлетяло изведнъж, от съвсем неочаквана посока. Момичето се е разболяло след едно ходене по жътва... Векове наред българската традиция естетизира този трудов ритуал, при който ден година храни. Жътвата е обичайното място на задявката и харесването, на веселието и болката, на раждането и смъртта. Трудът е Божа даденост, но капаните на злото са непредвидими. Жътвеният ден е селският празник, а жътвената нощ е негово продължение. По ирония на съдбата тъкмо тя се оказва фатална за Нонка. Когато тълкува човешката участ, писателят умело балансира между закономерното и случайното. Закономерно е момичето да пожелае да бъде с дружките си. Случайно тя се е оказала на фаталното място във фаталното време. Но фаталистичната верига също е закономерна. Тя само продължава поредицата от нещастия, които се струпват върху бащата. Именно той е център на психологическата дискусия, а не майката. Човекът е орисан да страда, напразно да дири изход от омагьосания кръг на страданието, което го преследва от люлката до гроба. Болестта на Нонка е символ на човешкото страдание. Затова не е физическа, но не е и душевна.

Страданието на Гунчо намира израз в объркания му разказ. Когато възстановява случилото се, за което знае от думите на дъщеря си, една смесица от чувства го разконцентрира и изважда от равновесие. Постоянната смяна на глаголните времена и наклоненията в речта му, на гледните точки и формата на изказ е стилистичен похват, чрез който писателят разкрива дълбочината на драмата. Гласът на селянина постоянно трепери и той внезапно млъква. Без нужда тегли ту мустаците си, ту брадата си, небръсната отдавна. При мъжете този детайл е знак за жалейка. При жените знак за жалейка са отпуснатият ръченик на майката и черният ѝ чумбер. Снопчетата бели косми по брадата на Гунчо са белези от грижи – положителното символно значение на белия цвят в разказа намира и своята негативна психологическа проекция.

Пейзажът, пестелив, но изразителен, е натоварен с богато експресивно значение. Есента, сезонът на тъгата, хармонира с основното тъжно чувство в произведението. По Преображение птиците се събират на ята и се готвят да отлетят на юг. Те са толкова много и така нагъсто са накацали, че жицата е увиснала и натежала като броеница – намек за сезона на зрялата възраст, присъщ на старците, които по цял ден премятат броеници. А Нонка е млада. Нейната болест трагично контрастира с възрастта ѝ. Контрастите, деликатно закодирани в текста, разгръщат драматичния порядък на преживяванията. Гунчо и семейството му търсят да зърнат миражната бяла лястовица, тоя емблематичен символ на Йовковото творчество, а виждат безброй черни лястовици. Младостта на момичето драматично съжителства с болката. В напрегнато разноречие влизат животът и смъртта, отчаянието и надеждата, реалността и илюзията.

Идеята да търсят бялата лястовица възниква като решение на проблема за страданието. Подобно на Елин-Пелиновия Благолаж от разказа "Косачи", който разказва вечер край огъня приказки за любов и за чудно красива царска дъщеря, за да забравят поне за малко другарите му нерадостната си участ, и Йовковите герои надмогват страданието в реалността, като се отправят към пространството на илюзията. Гунчо е тръгнал от село Надежда и върви към хоризонта на надеждата. Моканина, който го упътва "Все по теля, все по теля!", сякаш му подсказва точно

това. Решението е изведено на плоскостта на екзистенцията, но тревожният въпрос "Бяла лястовица – има ли я?" остава. Благородната лъжа е само една възможност за изход. Съпричастието към чуждата болка, онагледено чрез поведението на Моканина, е голямото хуманистично послание на разказа.

Човешката мъка на Гунчо и жена му, болката на дъщерята са непосредствен и конкретен израз на страданието. Всичко във финалната картина на произведението го "озвучава" и подкрепя. Черният чумбер на майката илюстрира скръбта ѝ. Високата и прегърбена фигура на бащата показва болката. И при него "сломяването от тегло" намира физически израз, както при жена му. Полегналото в каруцата момиче онагледява траурната близост със смъртта. Между всеки два телеграфни стълба лястовичките се разхвърчават и пак се връщат на жицата така, както надеждата и отчаянието се редуват в човешкия живот. Възгласът на Моканина "Боже, колко мъка има по тоя свят, Боже!" отвежда внушението към сферата на философския размисъл за съдбата на човека, за неговата участ върху тази земя.

Разказът "По жицата" на Йордан Йовков е едно от най-дълбоките хуманистични произведения на българската литература. Родено в една конкретна, позната на писателя, чисто българска среда, то се домогва до мащабни, общочовешки измерения – за смисъла на живота, за щастието и нещастieto, за доброто и злото, за болката и нейното преодоляване. Човекът е видян през призмата на страданието – една от големите и плодотворни теми за световната художествена мисъл.

Помагало по литература за изпита след 7. клас (Ангел Малинов)